

**“KASBIY TA’LIMDA O’QUVCHILARNING IJTIMOIIY
MOSLASHUVCHANLIGINI
SHAKLLANTIRISH METODIKASI VA PEDAGOGIK SHART-
SHAROITLARI”.**

Usmanova Elmira Tashmuxeimetovna
Sergeli Abu Ali ibn Sino nomidagi Jamoat salomatligi
texnikumi Bosh o’qituvchisi
usmanovaelmira1981@gmail.com,

Anotatsiya

Maqola kasbiy ta’lim tashkilotlarida o’quvchilarning kasbiy faoliyatga tayyorgarligini oshirish jarayonida ijtimoiy moslashuvchanlik kompetensiyasini shakllantirish metodikasi va pedagogik shart-sharoitlarini o’rganishga bag’ishlangan. Tadqiqotda ijtimoiy moslashuvchanlik tushunchasi psixologik va pedagogik nuqtai nazardan tahlil qilinib, uning kasbiy ta’lim tizimidagi ahamiyati aniqlangan. Kompetensiyaviy yondashuv asosida ijtimoiy moslashuvchanlik tarkibiy komponentlari – kommunikativ, psixologik, ijtimoiy-faol va madaniy-axloqiy jihatlar – belgilab berildi.

Amaliy qismda interfaol pedagogik metodlar: treninglar, rolly o’yinlar va jamoaviy loyihalar yordamida o’quvchilarda ijtimoiy moslashuvchanlikni rivojlantirishning samaradorligi tajriba-sinov orqali tasdiqlandi. Natijalar ko’rsatdiki, ushbu metodlar o’quvchilarning jamoaviy ishlash, stressga bardosh va kasbiy muhitga integratsiyalashuv ko’nikmalarini sezilarli darajada oshiradi. Maqola nazariy va amaliy tavsiyalarni taqdim etib, kasbiy ta’lim jarayonini samarali tashkil etish va bitiruvchilarning mehnat bozorida raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so’zlar: kasbiy ta’lim, ijtimoiy moslashuvchanlik, kompetensiya, pedagogik shart-sharoitlar, interfaol metodlar, rolly o’yinlar, jamoaviy loyiha, ta’lim metodikasi.

Ключевые слова: профессиональное образование, социальная адаптивность, компетенция, педагогические условия, интерактивные методы, ролевые игры, групповые проекты, методика обучения

Keywords: Vocational education, social adaptability, competence, pedagogical conditions, interactive methods, role-playing games, team projects, educational methodology.

Bugungi kunda kasbiy ta'lim tizimi mehnat bozorining o'zgaruvchan talablariga mos malakali mutaxassislarni tayyorlash vazifasini bajaradi. Bo'lajak mutaxassisning kasbiy tayyorgarligi nafaqat nazariy bilim va amaliy ko'nikmalardan iborat bo'lib, balki ijtimoiy moslashuvchanlik, jamoada samarali ishlash va professional muhitga tez integratsiyalashuv kabi kompetensiyalar bilan ham belgilanadi.

Ijtimoiy moslashuvchanlik shaxsning turli ijtimoiy va professional vaziyatlarga moslashish qobiliyati sifatida pedagogik va psixologik nuqtai nazardan tadqiq etiladi. Pedagogik yondashuvda bu tushuncha o'quvchining jamoada ijtimoiy rollarni qabul qilishi, hamkasblar bilan samarali muloqot qilishi va kasbiy muhitga integratsiyalashuvi bilan bog'liq. Psixologik yondashuv esa shaxsning ichki resurslari bilan tashqi ijtimoiy talablar o'rtasidagi muvozanatni ta'minlashga qaratilgan.

Shu sababli, kasbiy ta'lim jarayonida o'quvchilarda ijtimoiy moslashuvchanlik kompetensiyasini shakllantirish zamonaviy pedagogik tadqiqotlarning asosiy yo'nalishlaridan biriga aylanmoqda.

Ushbu maqola doirasida amalga oshiriladigan tadqiqotning asosiy vazifalari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. Ijtimoiy moslashuvchanlik tushunchasini nazariy va konseptual jihatdan tadqiq etish

-Ijtimoiy moslashuvchanlikning psixologik va pedagogik nuqtai nazardan mohiyatini, uning tarkibiy komponentlarini, shaxsning kasbiy va ijtimoiy muvaffaqiyatiga ta'sirini o'rganish;

-Shaxsning ichki psixologik resurslari va tashqi ijtimoiy muhit talablariga moslashuv qobiliyatini aniqlash;

-Kompetensiyaviy yondashuv doirasida ijtimoiy moslashuvchanlikning kasbiy ta'lim tizimidagi rolini, uning o'quv jarayonidagi ahamiyatini, shuningdek, kasbiy faoliyatga tayyorgarlikdagi samaradorligini tahlil qilish.

2. Kasbiy ta'lim jarayonida ijtimoiy moslashuvchanlikni shakllantirishning samarali metodlarini aniqlash va tasniflash

-Kompetensiyaviy yondashuvga asoslanib, ijtimoiy moslashuvchanlikni rivojlantirishga qaratilgan pedagogik metod va texnologiyalarni o'rganish;

-Interfaol metodlar (treninglar, rolly o'yinlar, jamoaviy loyihalar, refleksiv mashg'ulotlar) orqali o'quvchilarning kommunikativ, psixologik, ijtimoiy-faol va madaniy-axloqiy komponentlarini rivojlantirish strategiyalarini aniqlash;

-Ta'lim jarayonida metodlarning samaradorligini ilmiy jihatdan asoslash va ularni turli kasbiy yo'nalishlarda qo'llash imkoniyatlarini aniqlash.

3. Pedagogik shart-sharoitlarni belgilash va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish

-Kasbiy ta'lim tizimida ijtimoiy moslashuvchanlik kompetensiyasini shakllantirish uchun optimal pedagogik muhit va shart-sharoitlarni aniqlash;

-O'quvchilarning kasbiy va ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishda pedagogik strategiyalarni ishlab chiqish va ularni amaliyotga tatbiq etish;

-Ta'lim jarayonida ijtimoiy moslashuvchanlikni rivojlantirish bo'yicha aniq va samarali tavsiyalarni shakllantirish, shu jumladan,

guruh ishlarini tashkil etish, jamoaviy loyihalar va interfaol mashg'ulotlardan foydalanish.

4. **Tajriba-sinov ishlari orqali metodik tavsiyalarni amalda sinovdan o'tkazish va samaradorligini baholash**

-Ishlab chiqilgan metodik tavsiyalarni real kasbiy ta'lim muhitida qo'llash;

-Tajriba natijalarini kuzatish, test va so'rovnomalar orqali ijtimoiy moslashuvchanlik kompetensiyasining rivojlanish darajasini tahlil qilish;

-Olingan ilmiy-amaliy natijalar asosida metodik tavsiyalarni takomillashtirish, kelajak tadqiqotlari va kasbiy ta'lim jarayonini yanada samarali tashkil etish uchun asos yaratish. Ushbu vazifalar tadqiqotning nazariy, metodologik va amaliy jihatlarini qamrab olib, kasbiy ta'lim tizimida o'quvchilarning ijtimoiy moslashuvchanligini rivojlantirishning tizimli va ilmiy asoslangan yondashuvini yaratishga xizmat qiladi.

Ushbu maqola kasbiy ta'lim tashkilotlarida o'quvchilarning **ijtimoiy moslashuvchanlik kompetensiyasini shakllantirish** masalasini nazariy va metodik jihatdan tizimli yoritadi. Tadqiqotning ilmiy yangiligi shundaki, u kompetensiyaviy yondashuv doirasida ijtimoiy moslashuvchanlikning tarkibiy komponentlarini – kommunikativ, psixologik, ijtimoiy-faol va madaniy-axloqiy jihatlarini aniq belgilab beradi hamda ularning kasbiy ta'lim jarayonidagi o'rnini va ahamiyatini ilmiy asosda tasdiqlaydi. Tadqiqot shuningdek, pedagogik shart-sharoitlarni aniqlash va tizimli tarzda tashkil etish bo'yicha amaliy tavsiyalarni ishlab chiqadi. Jumladan, interfaol pedagogik metodlar (treninglar, rolli o'yinlar, jamoaviy loyihalar) o'quvchilarning ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishda samarali ekanligi tajriba-sinov ishlari orqali isbotlangan.

Amaliy ahamiyati shundaki, tadqiqot natijalari kasbiy ta'lim jarayonini modernizatsiya qilish, o'quvchilarning kasbiy va ijtimoiy kompetensiyalarini samarali

rivojlantirish hamda bitiruvchilarning real ish sharoitlariga tayyorgarligini oshirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Shu bilan birga, ishlab chiqilgan metodik tavsiyalar va pedagogik shart-sharoitlar kasbiy ta'lim muassasalarida o'quv jarayonini optimallashtirish, guruh ishlarida individual yondashuvni qo'llash va ijtimoiy moslashuvchanlikni sistematik rivojlantirishga imkon yaratadi.

Ushbu tadqiqot natijalari nafaqat amaliy pedagogik faoliyatda, balki kelajakda ijtimoiy moslashuvchanlikni rivojlantirish bo'yicha ilmiy tadqiqotlar va metodik ishlanmalarni ishlab chiqishda ham asosiy ilmiy baza sifatida xizmat qilishi mumkin.

Ijtimoiy moslashuvchanlik shaxsning turli ijtimoiy va professional vaziyatlarga moslashish qobiliyati sifatida talqin etiladi. Bu tushuncha shaxsning nafaqat ijtimoiy muhit talablariga moslashishini, balki kasbiy faoliyatdagi samarali integratsiyalashuvini ham o'z ichiga oladi. Psixologik nuqtai nazardan ijtimoiy moslashuvchanlik shaxsning ichki resurslari va tashqi ijtimoiy talablar o'rtasidagi muvozanatni ta'minlovchi asosiy omil sifatida qaraladi. Shu bilan birga, shaxsning stressga chidamliligi, emotsional barqarorligi, qaror qabul qilish qobiliyati va ijtimoiy tajribaga moslashuvchanligi ham ushbu kompetensiyaning tarkibiy qismidir (Markova, 2018). Pedagogik yondashuv nuqtai nazaridan ijtimoiy moslashuvchanlik o'quvchining jamoada ijtimoiy rollarni qabul qilishi, hamkasblar bilan samarali muloqot qilishi, guruhdagi o'zaro hamkorlik va qaror qabul qilish jarayonlarida faol ishtirok etishi hamda kasbiy muhitga tez va samarali integratsiyalashuvi bilan bog'liq. Shu bilan birga, ijtimoiy moslashuvchanlik kompetensiyasi nafaqat individual shaxs sifatida, balki guruh va jamoa faoliyatida ham samarali ishlashga qodir bo'lishni ta'minlaydi.

Kompetensiyaviy yondashuv kasbiy ta'lim tizimida ta'lim jarayonini tashkil etish va natijalarni baholashning asosiy metodologik tamoyillaridan biri hisoblanadi. Ushbu yondashuv ta'lim natijalarini nafaqat nazariy bilimlar asosida, balki o'quvchining amaliy faoliyatga tayyorligi va kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish darajasi orqali baholashga qaratilgan. Kompetensiyaviy yondashuv doirasida o'quv jarayoni

shaxsning professional faoliyatga to'liq tayyorligini ta'minlashga xizmat qiladigan strategiyalar va metodlarni o'z ichiga oladi.

Ijtimoiy moslashuvchanlik kompetensiyasi kompetensiyaviy yondashuv kontekstida o'quvchining quyidagi qobiliyatlari orqali namoyon bo'ladi:

-Kasbiy jamoada samarali muloqot qila olish – bu o'quvchining guruhdagi o'zaro munosabatlar, kommunikativ ko'nikmalar, fikr almashish va jamoaviy qaror qabul qilish jarayonlarida faol ishtirok etishini ta'minlaydi;

-Ijtimoiy-kasbiy vaziyatlarga moslashish – o'quvchining turli ish sharoitlariga, muammoli vaziyatlarga va kasbiy rollarga moslashuvchanligi, stressga chidamliligi va tezkor qaror qabul qila olish qobiliyati;

-Korporativ madaniyat va kasbiy etika talablariga rioya qilish – bu o'quvchining kasbiy axloq qoidalarini tushunishi, tashkilot ichidagi madaniy va ijtimoiy me'yorlarga moslashishi hamda professional javobgarlikni his qilishi bilan bog'liq.

Zimnyaya (2019) va Xutorskoy (2020) tadqiqotlari ko'rsatadiki, kompetensiyaviy yondashuv nafaqat nazariy bilimlarni, balki amaliy malaka, shaxsiy xususiyatlar va ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishga imkon beradi. Shuningdek, bu yondashuv o'quv jarayonini tizimli va integratsiyalashgan tarzda tashkil etish orqali bitiruvchilarning kasbiy faoliyatga tayyorgarligini sezilarli darajada oshiradi. Shuni ta'kidlash lozimki, kompetensiyaviy yondashuvning afzalligi shundaki, u o'quvchining individual rivojlanishi, guruhdagi o'zaro munosabatlari va professional vazifalarni bajarish qobiliyatini bir vaqtning o'zida baholash va rivojlantirishga imkon yaratadi. Shu bilan birga, ijtimoiy moslashuvchanlik kompetensiyasini shakllantirishda bu yondashuv o'quv jarayonida interfaol pedagogik metodlar, treninglar va amaliy loyihalarni samarali qo'llashni ta'minlaydi.

Ijtimoiy moslashuvchanlik kompetensiyasi shaxsning kasbiy va ijtimoiy muhitga samarali moslashish qobiliyatini ta'minlovchi tizimli ko'nikmalar majmuasidan iborat bo'lib, quyidagi tarkibiy komponentlarni o'z ichiga oladi:

1. **Kommunikativ komponent** – ushbu komponent o'quvchining professional muloqot qobiliyatini, guruhda fikr almashish va konstruktiv suhbat olib borish ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan. Kommunikativ komponent shuningdek, ish jarayonida samarali muomala qilish, hamkasblar va rahbarlar bilan o'zaro munosabatlarni to'g'ri tashkil etish hamda konstruktiv fikr almashish orqali ijtimoiy integratsiyaga ko'maklashadi.

2. **Psixologik komponent** – bu komponent shaxsning stressga chidamliligi, emotsional barqarorligi, muammoli vaziyatlarda tezkor va oqilona qaror qabul qilish qobiliyatini rivojlantirishga yo'naltirilgan. Psixologik komponent ijtimoiy va kasbiy muhitdagi murakkab vaziyatlarda o'zini boshqarish, motivatsiyani saqlash va adaptiv xulq-atvorni namoyon etish imkonini beradi (Markova, 2018).

3. **Ijtimoiy-faol komponent** – ushbu komponent o'quvchining jamoada faol ishtirok etishi, guruh ishlarida mas'uliyatni his qilishi va liderlik hamda hamkorlik ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan. Ijtimoiy-faol komponent orqali o'quvchi guruhdagi ijtimoiy vazifalarni muvaffaqiyatli bajarish, jamoa samaradorligini oshirish va kasbiy muhitga samarali integratsiyalashish imkoniyatiga ega bo'ladi.

4. **Madaniy-axloqiy komponent** – bu komponent shaxsning kasbiy etika, mehnat intizomi, kompaniya va jamiyat madaniyatiga moslashish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Madaniy-axloqiy komponent o'quvchilarda professional qadriyatlarni shakllantiradi, jamiyat va tashkilot ichidagi axloqiy normalarga rioya qilishni rag'batlantiradi hamda ijtimoiy mas'uliyatni oshiradi.

So'nggi yillarda xorijiy va mahalliy tadqiqotlar ijtimoiy moslashuvchanlik tushunchasini turli nuqtai nazardan o'rganishga qaratilgan. Xorijiy tadqiqotlarda

ijtimoiy moslashuvchanlik asosan shaxsiy va ijtimoiy kompetensiyalar bilan bog‘liq bo‘lib, u shaxsning ijtimoiy vaziyatlarga moslashuvchanligi, stressga chidamliligi, kommunikativ qobiliyatlari va qaror qabul qilish ko‘nikmalarini o‘z ichiga oladi (Markova, 2018; Zimnyaya, 2019). Shu bilan birga, xorijiy tadqiqotlar ijtimoiy moslashuvchanlikni kasbiy faoliyatga tayyorgarlik kontekstida, shaxsning professional vazifalarni samarali bajarishi bilan uzviy bog‘lashni taklif qiladi. Mahalliy tadqiqotlarda esa, ayniqsa kasbiy ta‘lim kontekstida, ijtimoiy moslashuvchanlikning amaliy metodlar va pedagogik shart-sharoitlar bilan bog‘liqligi alohida ta‘kidlanadi (Abdullaeva, 2021). Unga ko‘ra, ijtimoiy moslashuvchanlikni rivojlantirish uchun interfaol pedagogik metodlar, rolli o‘yinlar, jamoaviy loyihalar va reflektiv mashg‘ulotlar samarali vosita hisoblanadi. Shuningdek, tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, metodik yondashuvlar va pedagogik shart-sharoitlarning mosligi o‘quvchilarning kasbiy va ijtimoiy kompetensiyalarini kompleks rivojlantirish imkonini beradi.

Tahlil shuni ko‘rsatadiki, ijtimoiy moslashuvchanlikni shakllantirishda **nazariy bilimlarni amaliy ko‘nikmalar bilan integratsiyalash, o‘quvchilarning individual va guruhdagi faoliyatini tizimli rivojlantirish, shuningdek, real kasbiy vaziyatlarga moslashuvchanlikni rag‘batlantirish** muhim ahamiyatga ega. Bu jihatlar nafaqat o‘quvchilarning shaxsiy rivojlanishiga, balki kasbiy ta‘lim muassasalarining umumiy samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, ilmiy tadqiqotlar interfaol metodlar orqali ijtimoiy moslashuvchanlikni shakllantirish jarayonining samaradorligini amalda sinash, pedagogik tavsiyalarni takomillashtirish va ularni kasbiy ta‘lim jarayoniga tatbiq etish imkoniyatini yaratishini ko‘rsatadi. Natijada, ijtimoiy moslashuvchanlik kompetensiyasini rivojlantirish strategiyasi **nazariy asoslangan va amaliy jihatdan tasdiqlangan yondashuv sifatida** qaraladi.

Ushbu tadqiqot kasbiy ta‘lim tizimida o‘quvchilarning ijtimoiy moslashuvchanlik kompetensiyasini shakllantirish jarayonini ilmiy asosda o‘rganishga qaratilgan bo‘lib, turli usullar va yondashuvlar kompleksidan foydalangan. Tadqiqot metodologiyasi o‘quvchilarning shaxsiy va ijtimoiy kompetensiyalarini aniqlash, pedagogik shart-

sharoitlarni baholash hamda interfaol metodlarni qo'llash orqali ijtimoiy moslashuvchanlikni shakllantirish samaradorligini o'rganishga imkon berdi.

Tadqiqot jarayonida quyidagi asosiy usullardan foydalanildi:

1. **Kuzatuv** – o'quvchilarning jamoaviy ish faoliyati, muloqot va ijtimoiy vaziyatlarga moslashish qobiliyatlarini tizimli ravishda kuzatish. Kuzatuv orqali o'quvchilarning real pedagogik va kasbiy sharoitlarda o'zini tutishi, guruhdagi hamkorlik darajasi va kommunikativ kompetensiyasi aniqlanadi.

2. **So'rovnoma va testlar** – ijtimoiy moslashuvchanlik darajasini diagnostika qilish, shaxsiy va ijtimoiy kompetensiyalarni aniqlash, shuningdek, o'quvchilarning stressga chidamliligi, liderlik ko'nikmalari va jamoaviy hamkorlik salohiyatini baholashga xizmat qiladi. So'rovnomalar va standartlashtirilgan testlar tadqiqotning kvantitativ ma'lumotlarini to'plash imkonini beradi.

3. **Suhbatlar va intervyular** – o'quvchilar va o'qituvchilar bilan individual va guruh suhbatlari orqali pedagogik shart-sharoitlar samaradorligi, o'quv jarayonida qo'llanilgan metodlar ta'siri va o'quvchilarning shaxsiy tajribalari o'rganildi. Bu usul tadqiqotga sifat jihatidan chuqur ma'lumotlarni qo'shishga yordam berdi.

4. **Tajriba-sinov ishlar** – interfaol pedagogik metodlar, rolli o'yinlar, jamoaviy loyihalar va refleksiv mashg'ulotlarni qo'llash orqali ijtimoiy moslashuvchanlik kompetensiyasini shakllantirish va uning natijalarini baholash amalga oshirildi. Tajriba-sinov ishlarining natijalari metodik tavsiyalarni ishlab chiqish va ularni amaliyotga joriy etish imkonini yaratdi.

Ushbu metodlar o'zaro uyg'unlikda qo'llanilib, o'quvchilarda ijtimoiy moslashuvchanlik kompetensiyasini rivojlantirishning samarali yo'llarini aniqlashga, pedagogik shart-sharoitlarning ta'sirini baholashga va kasbiy ta'lim jarayonini optimallashtirishga xizmat qildi. Shu bilan birga, metodlar to'plami tadqiqotning nazariy va amaliy komponentlarini integratsiyalashga, shuningdek, ijtimoiy

moslashuvchanlikni kompleks tarzda shakllantirish bo'yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqishga imkon yaratdi.

Ijtimoiy moslashuvchanlik kompetensiyasini shakllantirishda pedagogik shart-sharoitlarning tizimli va maqsadli tashkil etilishi muhim ahamiyatga ega. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, pedagogik shart-sharoitlar o'quvchilarning shaxsiy va ijtimoiy kompetensiyalarini rivojlantirish, kasbiy faoliyatga tayyorlash va ijtimoiy integratsiyani ta'minlashda asosiy vosita hisoblanadi. Ushbu shart-sharoitlar quyidagi asosiy jihatlarni o'z ichiga oladi:

1. **Interfaol pedagogik metodlardan foydalanish** – rolli o'yinlar, treninglar, jamoaviy loyihalar va refleksiv mashg'ulotlar o'quvchilarning ijtimoiy moslashuvchanligini rivojlantirishning eng samarali vositalari sifatida qaraladi. Interfaol metodlar o'quvchilarga **real hayotiy vaziyatlarni simulyatsiya qilish**, muammoli vaziyatlarda qaror qabul qilish va jamoaviy hamkorlik ko'nikmalarini shakllantirish imkonini beradi.

2. **Ishlab chiqarish amaliyoti bilan integratsiya** – o'quv jarayonini ishlab chiqarish amaliyoti bilan bog'lash o'quvchilarning real kasbiy vaziyatlarga tayyorligini oshiradi. Amaliyot orqali o'quvchilar nafaqat nazariy bilimlarni mustahkamlaydi, balki kasbiy muhitdagi ijtimoiy va kommunikativ ko'nikmalarni ham rivojlantiradi. Bu pedagogik shart-sharoit ijtimoiy moslashuvchanlikni **kasbiy kontekstda shakllantirishga** xizmat qiladi.

3. **O'quvchilarning mustaqil va refleksiv faoliyatini rag'batlantirish** – o'quvchilarning o'z faoliyatini tahlil qilish, muammoli vaziyatlarda oqilona qaror qabul qilish va shaxsiy tajribani baholash ko'nikmalarini rivojlantirish pedagogik shart-sharoit sifatida muhimdir. Refleksiv faoliyat o'quvchilarning **ijodiy va analitik tafakkurini rivojlantiradi**, shaxsiy mas'uliyatni oshiradi hamda ijtimoiy moslashuvchanlikni mustahkamlaydi.

4. **Ijtimoiy tajribani ongli o'zlashtirish** – o'quvchilarga shaxsiy va jamoaviy tajribalarni sistematik tarzda integratsiyalash va amaliy kontekstda

qo'llash imkoniyatini yaratish muhimdir. Ushbu shart-sharoit o'quvchilarning **ijtimoiy kompetensiyalarini kompleks rivojlantirish**, guruhdagi samarali hamkorlik va kasbiy muhitga tez moslashish qobiliyatini oshirishga xizmat qiladi.

Shuni ta'kidlash lozimki, yuqorida ta'kidlangan pedagogik shart-sharoitlarning uyg'un va tizimli qo'llanilishi o'quvchilarda ijtimoiy moslashuvchanlik kompetensiyasini samarali shakllantirishga imkon beradi. Shu bilan birga, bu shart-sharoitlar kasbiy ta'lim jarayonini modernizatsiya qilish va bitiruvchilarning mehnat bozorida raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi.

Ijtimoiy moslashuvchanlik kompetensiyasini shakllantirish samaradorligini aniqlash uchun aniq va tizimli baholash mezonlarini ishlab chiqish muhim ahamiyatga ega. Tadqiqot doirasida o'quvchilarning ijtimoiy moslashuvchanlik darajasini baholash quyidagi tarkibiy komponentlar asosida amalga oshirildi:

1. **Kommunikativ kompetensiya** – bu mezon o'quvchining professional va ijtimoiy muloqot qobiliyatini, guruh ishlarida faol ishtirokini va konstruktiv fikr almashish ko'nikmalarini o'lchashga xizmat qiladi. Kommunikativ kompetensiya o'quvchilarning jamoaviy ishlash, hamkasblar bilan samarali muloqot qilish va o'z fikrini aniqlik bilan ifodalash qobiliyatini baholashga imkon beradi.

2. **Psixologik barqarorlik** – ushbu mezon stressga chidamlilik, muammoli vaziyatlarda tezkor va oqilona qaror qabul qilish qobiliyatini baholashga qaratilgan. Psixologik barqarorlik komponenti o'quvchilarning ichki resurslarini samarali boshqarishi, emotsional barqarorligini saqlashi va kasbiy faoliyatdagi murakkab vaziyatlarga moslashish qobiliyatini aniqlash imkonini beradi (Markova, 2018).

3. **Ijtimoiy-faol komponent** – bu mezon o'quvchining guruh ishlarida mas'uliyatni his qilishi, hamkorlik va liderlik ko'nikmalarini namoyon etishi bilan bog'liq. Ijtimoiy-faol komponent o'quvchilarning jamoaviy loyihalarda

faol ishtirokini, guruh samaradorligini oshirishdagi rolini va ijtimoiy vazifalarni muvaffaqiyatli bajarish qobiliyatini baholash imkonini beradi.

4. **Madaniy-axloqiy kompetensiya** – ushbu mezon o‘quvchining kasbiy etika, mehnat intizomi va tashkilot ichidagi axloqiy normalarga rioya qilishini baholashga qaratilgan. Madaniy-axloqiy kompetensiya o‘quvchilarning professional qadriyatlarni qabul qilishi, ijtimoiy mas’uliyatni his qilishi va kasbiy muhitga moslashuvchanlik ko‘rsatishini aniqlash imkonini beradi.

Baholash mezonlari yordamida o‘quvchilarda ijtimoiy moslashuvchanlik kompetensiyasining darajasi tizimli va ob’ektiv tarzda aniqlanadi. Shu asosda pedagogik tavsiyalar ishlab chiqiladi va ularni kasbiy ta’lim jarayoniga tatbiq etish imkoniyati yaratiladi. Bu yondashuv o‘quvchilarning kasbiy va ijtimoiy kompetensiyalarini kompleks rivojlantirish, shuningdek, kasbiy faoliyatga tayyorlik darajasini oshirishga xizmat qiladi.

Amaliy natijalar

Tajriba natijalari ko‘rsatdiki:

№	Kompetensiya komponenti	Boshlang‘ich daraja (%)	Tajriba yakunida (%)
1	Kommunikativ	62	85
2	Psixologik	58	80
3	Ijtimoiy-faol	55	82
4	Madaniy-axloqiy	65	88

Jadvaldan ko‘rinib turibdiki, interfaol metodlar va pedagogik shart-sharoitlar o‘quvchilarda ijtimoiy moslashuvchanlik kompetensiyasini sezilarli darajada oshirdi.

Ijtimoiy moslashuvchanlik kompetensiyasini shakllantirish jarayonini samarali tashkil etish uchun praktik tavsiyalar tizimli va metodik asosda ishlab chiqilishi zarur. Tadqiqot natijalari asosida quyidagi pedagogik tavsiyalar ilgari suriladi:

1. **Treninglar va rolli o'yinlarni haftalik ta'lim dasturiga integratsiyalash** – interfaol metodlarni muntazam qo'llash o'quvchilarning ijtimoiy kompetensiyalarini rivojlantirish, muammoli vaziyatlarda tezkor qaror qabul qilish va guruh ishlarida faol ishtirok ko'nikmalarini shakllantirishga yordam beradi. Treninglar va rolli o'yinlar real kasbiy vaziyatlarni simulyatsiya qilish orqali amaliy ko'nikmalarni mustahkamlash imkonini yaratadi.

2. **Guruh ishlarida har bir o'quvchining faol ishtirokini rag'batlantirish** – pedagogik yondashuv individual va jamoaviy mas'uliyatni oshirishga, o'quvchilarning liderlik va hamkorlik ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Buning uchun o'quvchilarning roli va vazifalari aniq belgilanib, guruh faoliyatidagi hissa muntazam nazorat qilinadi va baholanadi.

3. **Refleksiv mashg'ulotlar orqali shaxsiy va jamoaviy faoliyatni tahlil qilish** – o'quvchilarga o'z faoliyatini, xatti-harakatlarini va qaror qabul qilish jarayonlarini tahlil qilish imkonini beruvchi mashg'ulotlar muntazam tarzda o'tkazilishi lozim. Refleksiv faoliyat shaxsiy tajriba asosida o'rganish, ijtimoiy va kasbiy kompetensiyalarni integratsiyalash va o'zini baholash ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

4. **Kasbiy amaliyotlarni real ijtimoiy va professional vaziyatlar bilan bog'lash** – o'quvchilarning kasbiy tayyorgarligi va ijtimoiy moslashuvchanligini mustahkamlash uchun amaliy mashg'ulotlar ishlab chiqarish muhitiga yaqin sharoitlarda tashkil etilishi kerak. Real kasbiy vaziyatlar o'quvchilarning stressga chidamliligini, muloqot va hamkorlik ko'nikmalarini rivojlantirishga imkon beradi.

5. **O'quvchilarning ijtimoiy moslashuvchanlik darajasini davriy diagnostika qilish va natijalar asosida pedagogik metodlarni sozlash** – muntazam diagnostika jarayoni pedagogik qarorlarni asoslash va individual yondashuvni ta'minlash imkonini beradi. Shu bilan birga, o'quvchilarning

rivojlanish dinamikasi monitoring qilinadi, pedagogik metodlar samaradorligi baholanadi va zarur bo'lganda optimizatsiya qilinadi.

Ushbu tavsiyalarni tizimli qo'llash kasbiy ta'lim muassasalarida ijtimoiy moslashuvchanlik kompetensiyasini shakllantirishni samarali va barqaror yo'lga qo'yishga, o'quvchilarning kasbiy va ijtimoiy kompetensiyalarini kompleks rivojlantirishga hamda bitiruvchilarni real ish sharoitlariga tayyorlashga xizmat qiladi.

Tajriba-sinov ishlari ko'rsatdiki, interfaol pedagogik metodlar – treninglar, rolli o'yinlar va jamoaviy loyihalar – o'quvchilarda ijtimoiy moslashuvchanlik darajasini sezilarli darajada oshiradi. Ushbu metodlar o'quvchilarga real kasbiy va ijtimoiy vaziyatlarni simulyatsiya qilish, muammoli vaziyatlarda qaror qabul qilish va guruhda samarali hamkorlik ko'nikmalarini shakllantirish imkonini beradi.

Pedagogik shart-sharoitlar quyidagilar orqali ijtimoiy moslashuvchanlikni rivojlantirish jarayonini samarali tashkil etadi:

- Guruh ishlarida har bir o'quvchining faol ishtiroki – shaxsiy mas'uliyat va guruhdagi hamkorlik ko'nikmalarini rivojlantiradi;
- Refleksiv mashg'ulotlar – shaxsiy va jamoaviy faoliyatni tahlil qilish va o'z-o'zini baholash orqali kompetensiya shakllanishini qo'llab-quvvatlaydi;
- Kasbiy amaliyotlar bilan integratsiya – real ish sharoitlarida ijtimoiy va kasbiy ko'nikmalarni mustahkamlashga xizmat qiladi;
- Davriy diagnostika – o'quvchilarning ijtimoiy moslashuvchanlik darajasini aniqlash va pedagogik yondashuvlarni sozlash imkonini yaratadi.

Ilmiy va amaliy tavsiyalar

1. Kasbiy ta'lim dasturlarida interfaol pedagogik metodlarni tizimli joriy etish – rolli o'yinlar, treninglar va jamoaviy loyihalarni muntazam ravishda ta'lim jarayoniga integratsiyalash.

2. Ijtimoiy moslashuvchanlik kompetensiyasini rivojlantirish uchun davriy diagnostika va baholashni amalga oshirish – shaxsiy va jamoaviy ko‘nikmalar rivojlanishini kuzatish va pedagogik qarorlarni asoslash.

3. O‘quvchilarning ijtimoiy va kasbiy ko‘nikmalarini mustahkamlash uchun jamoaviy loyihalar va rolli o‘yinlarni doimiy qo‘llash – real vaziyatlar orqali kompetensiyani rivojlantirish.

4. O‘quv jarayonida refleksiv mashg‘ulotlar orqali shaxsiy rivojlanish va kasbiy xatolarni tahlil qilish imkoniyatini yaratish – o‘quvchilarda analitik tafakkur va mas’uliyatni oshirish.

5. Kelajak tadqiqotlarida ijtimoiy moslashuvchanlikni rivojlantirish metodikasini turli kasbiy yo‘nalishlarda amaliy sinovdan o‘tkazish va natijalarni taqqoslash – metodik yondashuvning universal va kontekstga mos xususiyatlarini aniqlash.

Ushbu xulosalar va tavsiyalar kasbiy ta’lim tashkilotlarida o‘quvchilarning ijtimoiy moslashuvchanligini rivojlantirishni tizimli tashkil etish, ta’lim jarayonini modernizatsiya qilish va bitiruvchilarni mehnat bozoriga tayyorlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. O‘zbekiston Respublikasi. Kasbiy ta’limni rivojlantirishga oid normativ-huquqiy hujjatlar. Toshkent, 2020.
2. Zimnyaya I.A. Klyuchevie kompetensii kak rezultat obrazovaniya. Moskva: Prosveshchenie, 2019.
3. Xutorskoy A.V. Kompetentnostniy podxod v obrazovanii**. Moskva: Eksmo, 2020.
4. Markova A.K. Psixologiya professionalizma. Moskva: Nauka, 2018.
5. Abdullaeva M.X. Kasbiy ta’lim tizimida o‘quvchilarda ijtimoiy moslashuvchanlikni shakllantirish metodikasi. Toshkent, 2021.
6. Kolesnikov V.I. Pedagogicheskie usloviya formirovaniya sotsialnoy adaptivnosti studentov. Pedagogika, 2019, №3, s. 45–52.

7. UNESCO. Education 2030: Incheon Declaration and Framework for Action. Paris, 2016.
8. Shakirov B.T. Pedagogik innovatsiyalar va interfaol metodlar kasbiy ta'limda. Toshkent, 2020.
9. Savchenko O.P. Teamwork and social competence development in vocational education. Journal of Vocational Education, 2021, Vol. 12(4), pp. 78–89.
10. OECD. Skills for Social and Emotional Development in Education. Paris, 2019.